

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ**

POLİS AKADEMİYASI

**"Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti"
kafedrası**

**İxtisasın şifri və adı: 050206 Hüquqşünaslıq
Fənnin kodu: İFS-B05**

**"MÜASİR İNFORMASIYA
TEXNOLOGİYALARI"**

fənn proqramı

(bakalavriat səviyyəsi üzrə kursantlar üçün)

Bakı 2021

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ**

POLİS AKADEMİYASI

**"Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti"
kafedrası**

**İxtisasın şifri və adı: 050206 Hüquqşünaslıq
Fənnin kodu: İFS-B05**

**“MÜASİR İNFORMASIYA
TEXNOLOGİYALARI”**

fənn proqramı

(bakalavriat səviyyəsi üzrə kursantlar üçün)

*DİN-in Polis Akademiyasının Elmi Şurasının
13 sentyabr 2021-ci il tarixli iclasının qərarı
ilə (Protokol №01) təsdiq edilmişdir.*

Bakı 2021

Elmi redaktor: Azərbaycan Respublikası DİN-in Polis Akademiyası rəisinin tədris işləri üzrə köməkçisi, fiz.-riy.ü.f.d., dosent
Səməd Həmid oğlu Hübətov

Tərtib etdilər: “DİO-nun inzibati fəaliyyəti” kafedrasının baş müəllimi, polis polkovnik-leytenantı
Heydər Musa oğlu Heydərrov

“DİO-nun inzibati fəaliyyəti” kafedrasının baş müəllimi, polis polkovnik-leytenantı
İlham Eyyub oğlu İbrahimov

Rəy verənlər: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının İdarəetmə Sistemləri İnstitutunun böyük elmi işçisi, texnika üzrə fəlsəfə doktoru
Qorxmaz Cavanşır oğlu Əfəndiyev

DİN-in Polis Akademiyasının “Kriminalistika” kafedrasının rəisi, polis polkovniki, h.ü.f.d.,dosent
Allahverdi Mirzəğa oğlu Mahmudov

GİRİŞ

Elmi-texniki tərəqqinin müasir mərhələsində insan fəaliyyətinin hər bir sahəsi informasiya xidmətlərinə, böyük həcmli informasiyaların emal edilməsinə daha çox ehtiyac duyur. İstənilən informasiyanın emal edilməsinin universal vasitəsi kimi, kompüter, insanın və cəmiyyətin intellektual imkanlarının gücləndiricisi, kommunikasiya vasitələri isə əlaqənin yaradılması və informasiyanın ötürülməsi rolunda çıxış edir. Kompüterlərin yaranması və inkişafı – cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasının ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir.

İnformasiyalaşdırma prosesinin vacib tərkib hissəsini təşkil edən informasiya texnologiyaları bir neçə təkamül proseslərini keçmişdir. Onların yeniləşməsi əsasən elmi-texniki tərəqqinin inkişafı, informasiyanın emal edilməsi üzrə müasir texniki vasitələrin yaranması ilə müəyyən olunmuşdur. Müasir cəmiyyətdə kompüter informasiyanın emal edilməsinin əsas texniki vasitəsi kimi istifadə olunur. Kompüterin informasiya mühitinə tətbiqi və kommunikasiya vasitələrinin istifadə olunması informasiya texnologiyalarının yeni inkişaf mərhələsini müəyyən etmişdir.

Müasir informasiya texnologiyaları ictimai həyatın müxtəlif sahələrdə informasiya resurslarının istifadə olunması mümkünlüyünü əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

İnsan fəaliyyətinin əksər sahələrini əhatə edən informasiyalaşdırma prosesi DİO-dan da yan keçməmişdir. Belə ki, beynəlxalq aləmdə artan qloballaşma prosesləri, sərhədlərin şəffaflaşması, texnoloji inkişafın sürətlənməsi nəticəsində cinayətkarlığın strukturunda dəyişikliklər baş vermiş, mütəşəkkil dəstələr tərəfindən informasiya texnologiyaları sahəsindəki nailiyyətlərdən istifadə etməklə törədilən transmilli və ixtisaslaşmış cinayətkarlıq geniş vüsət almışdır. Bütün bunlar respublikadan da

yan ötməmiş, belə cinayətlərin qarşısının vaxtında alınması DİO-nun əsas vəzifəsinə çevrilmiş, cinayətkarlıqla mübarizədə informasiya sistemlərinin imkanlarının geniş istifadə edilməsini, kriminogen durumun nəzarətdə saxlanılaraq obyektiv qiymətləndirilməsini və nəticə etibarlı ilə düzgün idarəçilik qərarlarının qəbul edilməsini zəruri etmişdir.

Cinayətkarlıqla mübarizənin effektivliyinin artırılmasında informasiya texnologiyaları əhəmiyyətli rola malik olmuşdur. DİO-nun işinin səmərəliliyinin artırılması yeni informasiya texnologiyalarının inteqrasiyası olmadan qeyri mümkündür. DİO-da informasiya texnologiyalarının tətbiqi informasiyanın axtarılması, toplanması, emalı və sistemləşdirilməsi proseslərini təşkil etməklə, xidməti ərazidə cinayətkarlığın və ictimai qaydanın vəziyyəti cinayətkarlıqla mübarizə, onun qarşısının alınması və hüquqpozumların profilaktikası kimi funksiyaların yerinə yetirilməsinə yönəlmişdir.

Müasir dövrdə DİO-nun fəaliyyətində tətbiq olunan informasiya texnologiyaları və avtomatlaşdırılmış sistemlər informasiyanın operativliyini və effektivliyini əhəmiyyətli dərəcədə yüksəltməklə nəinki işin məhsuldarlıq səviyyəsini və funksional imkanlarını daha artırır, həmçinin onu keyfiyyətə yeni səviyyəyə qaldırır,

DİO-da informasiya texnologiyalarının tətbiqi artıq zamanın tələbinə çevrilmişdir. İnsan hüquq və azadlıqlarının qorunması, ictimai təhlükəsizliyin həyata keçirilməsi, kriminal şəraitin dəyişilməsinə effektiv təsir etmə DİO-nun informasiya təminat sistemini yaratmadan mümkün deyildir.

Cinayətkarlıqla effektiv mübarizə aparılması DİO-da həyata keçirilən əməliyyat, istintaq, profilaktiki işlərin hansı səviyyədə

təşkil olunmasından asılıdır. Bu da öz növbəsində informasiya təminatında görülən işlərin nəticəsi ilə xarakterizə olunur.

DİN sistemində müasir informasiya texnologiyalarının tətbiq edilməsində əsas məqsəd xidməti fəaliyyətdə informasiyanın toplanması, emalı, istifadəsi üzrə operativliyin təmin olunması, informasiya təminatının effektivliyinin artırılması və idarəetmə sahələrinin avtomatlaşdırılmasıdır.

Bu baxımdan DİN-in Polis Akademiyasında “Müasir informasiya texnologiyaları” fənninin tədris olunmasında məqsəd kursantlara müasir informasiya texnologiyalarının, informasiya resurslarının istifadə edilməsi və mühafizəsi üzrə nəzəri bilikləri aşılamaqdan və xidməti vəzifələrin icrası zamanı onların tətbiq edilməsi istiqamətində praktiki bacarıq və vərdişlər formalaşdırmaqdan ibarətdir.

**"Müasir informasiya texnologiyaları" fənni üzrə
MÖVZU-TƏQVİM PLANI**

<i>№</i>	<i>Mövzunun adı</i>	<i>Mövzunun tədrisinə ayrılmış saat</i>	<i>Mühazirə</i>	<i>Seminar</i>	<i>Təcrübə</i>	<i>Kollokvium</i>
1	"Müasir informasiya texnologiyaları" fənninin strukturu, predmeti, məqsəd və vəzifələri	4	2	2		
2	Müasir şəbəkə texnologiyaları	4	2	2		
3	Kompüterin aparat-proqram və informasiya təminatları	4	2	2		
	Kollokvium 1					2
4	DİO fəaliyyətində tətbiqi proqramlar	15	2	2	11	
5	DİO fəaliyyətində avtomatlaşdırılmış informasiya sistemləri	4	2	2		
	Kollokvium 2					2
6	İnformasiya axtarış texnologiyaları	4	2	2		
7	Kompüter sistemlərində informasiya təhlükəsizliyi	4	2	2		
	Kollokvium 3					2
Saatların ümumi sayı		45	14	14	11	6

Mövzu № 1. "Müasir informasiya texnologiyaları" fənninin strukturu, predmeti, məqsəd və vəzifələri"

Vaxt – 4 saat

Mühazirə – 2 saat

Seminar məşğələsi – 2 saat

Mövzunun qısa məzmunu:

“Müasir informasiya texnologiyaları” fənninin predmeti, məqsəd və vəzifələri. “Müasir informasiya texnologiyaları” fənninin digər fənlərlə əlaqəsi.

İnformasiya – ictimai həyatın ayrılmaz tərkib hissəsi kimi. İnformasiya anlayışı, növləri və xüsusiyyətləri. İnformasiyanın daxili və xarici xüsusiyyətləri. İnformasiyanın təqdim olunma forması: analoq və diskret siqnallar. İnformasiyanın ölçü vahidləri.

Verilənlər – informasiya texnologiyasının emal obyektı kimi. İnformasiya sistemləri – informasiya texnologiyasının əsas mühiti kimi. İnformasiya prosesi və onun strukturu.

İnformasiyanın emal edilməsi mərhələləri: hazırlıq, icra və yekunlaşdırıcı mərhələlər.

İnformatika, informasiyanın emal edilməsi ilə bağlı elm sahəsi kimi. İnformatikanın strukturu: texniki, proqram və alqoritmik vasitələr.

İnformatikanın əsas istiqaməti və predmeti. İnformatikanın əsas xüsusiyyətləri. İnformatikanın digər elm sahələrində tətbiqi.

İnformasiya texnologiyaları yeni elm sahəsi kimi. İnformasiya texnologiyaları anlayışı. İnformasiya texnologiyalarının müasir cəmiyyətdə yeri və rolu. İnformasiya texnologiyaları müstəqil sahə və digər sahələrin tərkib hissəsi kimi. Texnologiya və informasiya texnologiyaları anlayışı. İnformasiya texnologiyası informasiyanın emalı proseslərinin ayrılmaz hissəsi kimi. İnformasiya texnologiyalarının xüsusiyyətləri.

İnformasiya texnologiyasının inkişaf mərhələləri: informasiya emalı proseslərinin və məsələlərinin növlərinə görə, cəmiyyətin

informasiyalaşması istiqamətində duran problemlərə görə, kompüter texnologiyasının verdiyi faydaya görə, texnologiya alətlərinin növlərinə görə mərhələləri.

İnformasiya texnologiyasının növləri: verilənlərin emalı texnologiyası, idarəetmənin informasiya təminatı texnologiyası. Verilənlərin emalı texnologiyasının əsas komponentləri. İdarəetmənin informasiya təminatı texnologiyasının əsas komponentləri.

İnformasiya texnologiyalarının inkişafında və tətbiqində dövlət siyasəti. Azərbaycan Respublikasının İnkişafı Naminə İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyaları Üzrə Milli Strategiya.

Azərbaycan Respublikasında informasiyalaşdırma sahəsində dövlət siyasəti. “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə “Elektron Azərbaycan” Dövlət Proqramı və onun əsas istiqamətləri.

DİO fəaliyyətində informasiya texnologiyaları. Cinayətlərin qarşısının alınmasında informasiya texnologiyalarının rolu.

Tövsiyə edilən ədəbiyyat siyahısı:
[I-(1,6,10,13,14,15,18,22,23);II-(3);III-(1,2,4,12,13,14,15,16,17,18, 21,22,23,27,38);IV-(2,3,6);V-(4,5)]

Mövzu № 2. Müasir şəbəkə texnologiyaları

Vaxt – 4 saat

Mühazirə – 2 saat

Seminar məşğələsi – 2 saat

Mövzunun qısa məzmunu:

Kompüter şəbəkəsi – rabitə xətləri və xüsusi proqram təminatı ilə bir-biri ilə əlaqəli kompüterlər və periferiya avadanlıqları sistemi kimi. İnformasiyanın əldə olunması, ötürülməsi və birgə istifadəsində kompüter şəbəkələrinin əhəmiyyəti. Şəbəkədə işləyən kompüterin avtonom işləyən kompüterdən fərqli xüsusiyyətləri. Kompüter şəbəkəsinin resursları və onların bölüşdürülməsi. Şəbəkənin aparat, proqram və informasiya resursları.

Müasir şəbəkə texnologiyalarının əlamətlərinə görə təsnifatı: kompüterlər arasında olan məsafəyə; topologiyaya; təyinatına; mərkəzləşdirilmiş və mərkəzləşdirilməmiş idarə prinsiplərinə; ötürmə mühitinə görə növləri.

Kompüter şəbəkələrinin əsas komponentləri və əsas anlayışları. Server, kliyent (işçi stansiyası), xab, modem, verilənlərin və proqram vasitələrinin ümumi istifadəsi, şəbəkə protokolları anlayışı.

Şəbəkələrin arxitekturaları və təsnifatı. Topoloji quruluşuna görə şəbəkələrin növləri. Kompüter şəbəkələri topologiyalarının xarakteristikaları. Kompüterlərin qarşılıqlı əlaqəsinin təşkilinə görə şəbəkələrin növləri: eyni dərəcəli və ayrılmış serverli şəbəkələr. Ötürmə mühitinə görə şəbəkələr: naqilli və naqilsiz şəbəkələr. Əhatə dairəsinə görə şəbəkələr: lokal, regional, korporativ və qlobal şəbəkələr, onların təyinatı və xüsusiyyətləri.

İnternet qlobal kompüter şəbəkəsinin yaranma tarixi və əsasları. Onun inkişafının əsas mərhələləri. İnternet şəbəkəsinin xidmətləri.

Tövsiyə edilən ədəbiyyat siyahısı:

[I-(1,6,7,12,13,14,15,18,22,23);II-(3);III-(1,2,4,12,13,14,15,16,17, 18,21,27,33,38,39);IV-(3);V-(4,5)]

Mövzu № 3. Kompüterin aparat-proqram və informasiya təminatları

Vaxt – 4 saat

Mühazirə – 2 saat

Seminar məşğələsi – 2 saat

Mövzunun qısa məzmunu:

Kompüter texnikası – informasiyanın emal edilməsinin universal vasitəsi kimi. Hesablama texnikasının yaranma tarixi və inkişaf mərhələləri. Kompüterin xüsusiyyətləri, formal əlamətləri və təsnifatı. Kompüterin iş prosesində qurğuların idarə olunması və qarşılıqlı fəaliyyəti.

Kompüterin ümumiləşdirilmiş məntiqi strukturu və arxitekturası. Onun periferiya qurğuları. Kompüterin giriş, çıxış qurğuları. Kommunikasiya vasitələri. Daxili və xarici yaddaş qurğuları. Kommunikasiya vasitələri. Fərdi kompüterin aparat təminatının əsas funksional elementləri. Multimedia vasitələri. Prosessorun təyinatı, növləri və əsas xarakteristikaları. Sistem platasının komponentləri.

Kompüterin proqram təminatının ümumi xarakteristikası və təsnifatı. Proqram və proqram təminatı anlayışı. Kompüterin proqram təminatının strukturu. Sistem və tətbiqi proqram təminatları. Sistem proqram təminatının strukturu. Əməliyyat sistemləri. Drayver proqramları. Xidməti proqramlar. Diaqnostika, arxivləşdirmə və antivirus proqramları. Əməliyyat sisteminin funksiyaları, növləri və xüsusiyyətləri. Əməliyyat sisteminin strukturu və yüklənmə texnologiyası. Kompüterin sistem tələbləri anlayışı.

Kompüterin ümumi və xüsusi təyinatlı tətbiqi proqram təminatı və onun strukturu.

Kompüterlərin informasiya təminatı. Fayl və kataloq anlayışı, xüsusiyyətləri, tipləri və atributları. Onlar üzərində əməliyyatlar.

Tövsiyə edilən ədəbiyyat siyahısı:

[I-(7);II-(3);III-(1,2,13,14,18,21,22,27,38);IV-(4);V-(4,5,10,11)]

Mövzu № 4. DİO fəaliyyətində tətbiqi proqramlar

Vaxt – 15 saat

Mühazirə – 2 saat

Seminar məşğələsi – 2 saat

Təcrübə məşğələsi – 11 saat

Mövzunun qısa məzmunu:

Windows əməliyyat sisteminin yaranma tarixi və inkişaf mərhələləri. Windows əməliyyat sistemi və onun xüsusiyyətləri. Windows əməliyyat sistemində idarəetmə paneli. İşçi masası, tapşırıqlar paneli və pəncərə anlayışları. Dialoq pəncərəsi və onun elementləri. Windows əməliyyat sisteminin baş menyusu, kontekst və sistem menyusu.

Windows əməliyyat sistemində obyektlər və onlar üzərində əməliyyatlar. Yarlıq anlayışı, onun digər obyektlərdən fərqli xüsusiyyətləri. Fayl və qovluqların axtarılması. Silinmiş fayl və qovluqların bərpa edilməsi.

Windows əməliyyat sistemində standart və xidməti proqramlar. Verilənlərin mübadiləsinin təşkilində əməliyyat sisteminin obyekt yönü fəaliyyəti.

MS Word mətn prosessoru, onun təyinatı və imkanları. Mətn redaktorları və mətn prosessorları. MS Word mətn prosessorunun sazlanması elementləri. MS Word proqramında mübadilə buferi və onun idarə olunması. Mətnin fraqmentlərinin seçilməsi. Normativ tələblərə uyğun mətni sənəd şablonlarının yaradılması. Abzasların düzlənməsi və formatlaşdırılması. Sənəddə lazımi informasiyanın axtarılması. Sənədin açılmasının və verilənlərin daxil edilməsinin mühafizəsi. Orfoqrafik və qrammatik səhvlərin düzəldilməsi. Avtomətlərin yaradılması. Səhifələrin nömrələnməsi. Kolontitulların yaradılması.

MS Word mətn prosessoruna müxtəlif obyektlərin (şəkillərin, qrafiklərin, diaqramların, cədvəllərin və s.) daxil edilməsi. Verilənlərin cədvələ daxil edilməsi. Cədvəldə verilənlərin çeşidlənməsi. Sənədin çap edilməsi xüsusiyyətləri.

MS Excel cədvəl prosessorunun funksional imkanları və təyinatı. MS Excel cədvəl prosessorunun interfeysi. Cədvəl xanaları və onların formatları. MS Excel cədvəl prosessorunda işçi vərəqlər, sətirlər, sütunlar və onlar üzərində əməliyyatlar. Xanaların seçilməsi və redaktə olunması. Sətir və sütunların ölçülərinin dəyişdirilməsi. Verilənlərin daxil edilməsi və formatlaşdırılması. Seçilmiş xanaların formatlaşdırılması. Elektron cədvəllərdə hesablama əməliyyatları.

Cədvəldə verilənlərin emalı. Ədədi və mətni verilənlərin daxil edilməsi. Cədvəllərə düsturların və funksiyaların daxil edilməsi. MS Excel-də xanalar diapazonu. MS Excel-də verilənlər massivi və onlar üzərində əməliyyatlar. Düsturlarda istifadə olunan xanaların ünvanları: mütləq, nisbi və qarışıq ünvanlar. Müxtəlif verilənlər əsasında siyahıların hazırlanması, nizamlanması və onlara filtrlərin tətbiqi.

MS Excel cədvəl prosessorunda daxil olan verilənlərin avtomatik yoxlanılması. Başlıq sətir və sütunların dondurulması. İşçi kitabının və işçi vərəqinin mühafizəsi. Seçilmiş xanaların mühafizə olunması.

MS Excel cədvəl prosessorunda verilənlərin qrafik təsviri. Diaqramların qurulması və redaktə edilməsi. MS Excel-də sənədin çap edilməsi xüsusiyyətləri.

Tövsiyə edilən ədəbiyyat siyahısı:
[I-(18,22,23);II-(3);III-(1,11,13,14,17,18,21,22,25,26,27,37,38);IV-(7);V-(1,2)]

Mövzu № 5. DİO fəaliyyətində avtomatlaşdırılmış informasiya sistemləri

Vaxt – 4 saat

Mühazirə – 2 saat

Seminar məşğələsi – 2 saat

Mövzunun qısa məzmunu:

İnformasiya sistemlərinin formalaşmasında dövlət siyasəti. “Elektron Azərbaycan” Dövlət Proqramlarının məqsədi və əsas istiqamətləri.

İnformasiya sistemləri anlayışı, təyinatı və təşəkkül tarixi. Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemləri təyinatı, təsnifatı və strukturu. Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin informasiya, texniki, proqram, təşkilati və hüququ təminatı.

DİO-nun informasiya təminatı, onun strukturu və məzmunu. DİO fəaliyyətində uçot sistemləri və onun növləri. DİN-in əməliyyat-sorğu, axtarış və kriminalistik uçotları.

DİO-nun avtomatlaşdırılmış informasiya sistemləri: “Məlumat Portalı” DİN-in Vahid Məlumat Axtarış Sistemi, Milli Avtomatlaşdırılmış Paspport Sistemi, "Giriş-çıxış və qeydiyyat" idarələrarası avtomatlaşdırılmış məlumat-axtarış sistemi. Mərkəzləşdirilmiş kriminal və axtarış uçotları. Kriminalistik tədqiqat və ekspertizaların keçirilməsinin avtomatlaşdırılmış sistemləri. Biometrik informasiya sistemləri.

Avtomatlaşdırılmış işçi yerləri, onların anlayışı və təyinatı. Verilənlərin emalında avtomatlaşdırılmış işçi yerlər və desentralizasiyalı texnologiyalar. Avtomatlaşdırılmış işçi yerləri DİO fəaliyyətində informasiyalaşdırmanın əsası kimi.

DİN-in kargüzarlıq fəaliyyətində elektron sənəd dövriyyəsi sisteminin tətbiqi. Sənədləşdirmə və sənədlərlə işin təşkili prosesində informasiya texnologiyalarının imkanları.

Təvsiyə edilən ədəbiyyat siyahısı:

[I-(3,5,9,11,15,17,18,19,21,22,23);II-(1,2,3,4,5,6,7);III-(1,5,27,38); IV-(1,4);V-(2)]

Mövzu № 6. İnformasiya axtarış texnologiyaları

Vaxt – 4 saat

Mühazirə – 2 saat

Seminar məşğələsi – 2 saat

Mövzunun qısa məzmunu:

İnformasiya-axtarış sistemi anlayışı və təyinatı. Axtarış sistemi – informasiyanın əldə etməsini təmin edən vasitə kimi. İnformasiya axtarış sisteminin əsas xüsusiyyətləri. Axtarış sisteminin işini qiymətləndirilməsi. Axtarış sistemlərinin əsas komponentləri: indeksasiya modulu; verilənlər bazası; axtarış serveri. İnformasiya-axtarış sisteminin funksional strukturu.

İnternet – informasiya axtarış məkanı kimi. İnternetdə informasiya axtarış sistemləri, onların yaranma tarixi və fərqli xüsusiyyətləri. İnternet şəbəkəsində informasiya resursları. İnternetdə informasiya axtarışının üstünlükləri, çatışmazlıqları və xidmətləri ilə bağlı xüsusiyyətlər.

DİO fəaliyyətində axtarış sistemləri. DİO-nun avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərində axtarış texnologiyaları: "Məlumat Portalı", MAPS, "Giriş-çıxış və qeydiyyat" sistemi. Mərkəzləşdirilmiş kriminal və axtarış uçotları sistemi. Biometrik informasiya axtarış sistemləri. Elektron Sənəd Dövriyyəsi Sistemində (ESDS) və Avtomatlaşdırılmış Kadr İnformasiya Sistemində (AKİS) axtarış funksiyaları.

Tövsiyə edilən ədəbiyyat siyahısı:

[I-(1,3,4,6,8,12,13,14,15,16,17,21);II-(2,4);III-(1,3,7,8,9,13,14,15,16,17,18,19,21,23,24,27,38,39);IV-(5,6);V-(5,6)]

Mövzu № 7. Kompüter sistemlərində informasiya təhlükəsizliyi

Vaxt – 4 saat

Mühazirə – 2 saat

Seminar məşğələsi – 2 saat

Mövzunun qısa məzmunu:

İnformasiya sistemlərində təhlükəsizlik siyasəti. Kibercinayətkarlıq haqqında konvensiya və onun ümumi müddəaları.

Kompüter sistemlərində informasiyanın mühafizəsi anlayışı. İnformasiya mühafizəsinin strukturu. İnformasiya təhlükəsizliyinin obyektləri və hədəfləri. İnformasiyaya daxil olmanın növləri və xüsusiyyətləri. Kompüter cinayətlərinin törədilmə üsulları.

Kompüter sistemlərində informasiyanın təhlükəsizliyi metodları. İnformasiyanın itkidən və məhv edilmədən mühafizəsi. Kompüter informasiyanın təcrid edilməsi, məhv edilməsi və sürətinin çıxarılması. Kompüter informasiyası itkisinə səbəb olan amillər.

İnformasiyaya icazəsiz daxil olma anlayışı və növləri. İnformasiyanın icazəsiz daxil olmadan mühafizəsi vasitələri.

Kompüter şəbəkələrində informasiyanın mühafizəsi. Şəbəkə təhlükəsizliyi xidmətləri.

Kompüter virusu anlayışı. Kompüter viruslarının təsnifatı, növləri, onların kompüterə daxil olma üsulları. Antivirus vasitələrinin anlayışı, təyinatı və təsnifatı.

İnformasiya mühafizəsinin aparat-proqram vasitələri. İnformasiya ehtiyatlarının mühafizəsində kriptografik vasitələr. Kompüter sistemlərində mühafizənin biometrik üsulları.

Kibercinayətlərin cinayət-hüquqi xüsusiyyətləri. İnformasiyanın mühafizəsi sahəsində Azərbaycan Respublikası Qanunvericiliyi. Kibercinayətkarlıqla mübarizədə DİO-nun rolu.

Tövsiyə edilən ədəbiyyat siyahısı:

[I-(1,2,3,4,5,8,9,10,11,12,15,16,20);II-(5);III-(5,6,7,10,13,14,17,18,20,28,29,30,31,32,34,35,36,40);IV-(2,4,8,9,10,11,12);V-(7,8,9,11)]

Tövsiyə edilən ədəbiyyat siyahısı:

I. Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik və digər normativ-hüquqi aktları

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı, Qanun nəşriyyatı, 2008.
3. “Fərdi məlumatlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının 11.05.2010-cu il tarixli Qanunu.
4. “Kibercinayətkarlıq haqqında” konvensiyanın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının 30.09.2009-cu il tarixli Qanunu.
5. “Biometrik informasiya haqqında” Azərbaycan Respublikasının 13.06.2008-ci il tarixli Qanunu.
6. “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının 30.09.2005-ci il tarixli Qanunu.
7. “Telekommunikasiya haqqında” Azərbaycan Respublikasının 14.06.2005-ci il tarixli Qanunu.
8. “Məlumat toplularının hüquqi qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının 14.09.2004-cü il tarixli Qanunu.
9. “Dövlət sirri haqqında” Azərbaycan Respublikasının 07.09.2004-cü il tarixli Qanunu.
10. “Milli təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının 29.06.2004-cü il tarixli Qanunu.
11. “Elektron imza və elektron sənəd dövriyyəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 09.03.2004-cü il tarixli Qanunu.
12. “İnteqral sxem topologiyalarının hüquqi qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının 31.05.2002-ci il tarixli Qanunu.
13. “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” Azərbaycan Respublikasının 07.12.1999-cu il tarixli Qanunu
14. “Məlumat azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının 19.06.1998-ci il tarixli Qanunu.
15. “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 03.04.1998-ci il tarixli Qanunu.

16. “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının 05.06.1996-cı il tarixli Qanunu.
17. “Elektron hökumət” portalı haqqında Əsasnamə”nin təsdiq edilməsi və elektron xidmətlərin genişləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 05.02.2013-cü il tarixli Fərmanı.
18. Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2010-2012-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11.08.2010-cu il tarixli Sərəncamı.
19. “Giriş-çıxış və qeydiyyat” idarələrarası avtomatlaşdırılmış məlumat-axtarış sistemi haqqında Əsasnamə”yə əlavə edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22.04.2008-ci il tarixli Sərəncamı.
20. “Azərbaycan Respublikasının Milli təhlükəsizlik Konsepsiyası haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 23.05.2007-ci il tarixli Sərəncamı.
21. “Azərbaycan Respublikasında biometrik eyniləşdirmə sisteminin yaradılması üzrə 2007-2012-ci illər üçün Dövlət Proqramının təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 13.02.2007-ci il tarixli Sərəncamı.
22. Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005-2008-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 21.10.2005-ci il tarixli Sərəncamı.
23. “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiyanın təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17.02.2003-cü il tarixli Sərəncamı.

II. DİN-in normativ-hüquqi aktları

1. Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin 2016-cı il 21 noyabr tarixli Q42-001-16 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında və Daxili Qoşunlarda elektron sənəd dövriyyəsinin təşkili Qaydaları"nda

dəyişikliklər edilməsi haqqında" DİN-in 02.04.2019-cu il tarixli Q22-001-19 nömrəli qərarı.

2. "Mərkəzləşdirilmiş kriminal və axtarış uçotlarının təşkili və aparılması Qaydaları barədə" Təlimatın təsdiq edilməsi haqqında DİN-in 08.01.2019-cu il tarixli Q5-001-19 nömrəli qərarı.
3. "DİO-da informasiya texnologiyalarının təkmilləşdirilməsi və tətbiqinin genişləndirilməsi sahəsində əlavə tədbirlər barədə" DİN-in 15.12.2017-ci il tarixli № Ə954-001-17 nömrəli əmri.
4. "Azərbaycan Respublikası daxili işlər orqanlarında uçot-qeydiyyat və statistika işləri üzrə əməkdaşların fəaliyyətinin təşkili Qaydalarının təsdiq edilməsi barədə" DİN-in 07.04.2017-ci il tarixli Q16-001-17 nömrəli qərarı.
5. "Azərbaycan Respublikasında cinayətlərin vahid uçotunun aparılması qaydaları haqqında Təlimatın təsdiq edilməsi barədə" DİN-in 16.02.2017-ci il tarixli Q8-001-17 nömrəli qərarı.
6. Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında və Daxili Qoşunlarda elektron sənəd dövriyyəsinin təşkili Qaydaları"nın təsdiq edilməsi barədə" DİN-in 21.11.2016-cı il tarixli Q42-001-16 nömrəli qərarı.
7. "DİO-da cinayət işlərinin uçotu və qeydiyyatı intizamının gücləndirilməsi tədbirləri haqqında" DİN-in 06.01.2016-ci il tarixli Ə9-001-16 nömrəli əmri.

III. Dərslilər və dərslər vəsaitləri

1. Ağayev C., Ağayeva B. Kompüter aləmi. Dərslər vəsaiti. /Bakı, "Elm" nəşriyyatı, 2005.
2. Balayev R.Ə, Əlizadə M.N., Musayev İ.K. İntellektual sistemlər və texnologiyalar. Dərslər vəsaiti. / Bakı, MSV NƏŞR, 2016.
3. Cəfərov Z.Ə. İnformasiya mühafizəsi üsulları və vasitələri. Dərslərlik. /Bakı, 2010
4. Əliquliyev R.M., Əliyev Ə.Q. İqtisadi proseslərdə informasiya texnologiyaları. /Bakı, Elm, 2012.
5. Əliquliyev R.M., İmamverdiyev Y.N. Kriptografiyanın əsasları. /Bakı, 2006

6. Əliquliyev R.M., İmamverdiyev Y.N. Rəqəm imza texnologiyası. /Bakı, 2003
7. Əliquliyev R.M., İmamverdiyev Y.N., Abdullayeva F.C. Sosial şəbəkələr / AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu. /Bakı, İnformasiya Texnologiyaları nəşriyyatı, 2010.
8. Əliquliyev R.M., Mahmudov R.Ş. İnternetin tənzimlənməsi problemləri: ekspress-informasiya / AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu. /Bakı, İnformasiya Texnologiyaları nəşriyyatı, 2010.
9. Əliquliyev R.M., Niftəliyeva G.Y. E-dövlətin analizi texnologiyaları: text mining və sosial şəbəkələr/ AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu. /Bakı, İnformasiya Texnologiyaları nəşriyyatı, 2016.
10. Əlizadə M.N., Bayramov H.M., Məmmədov Ə.S. İnformasiya təhlükəsizliyi. Dərslik, İqtisad universiteti nəşriyyatı, Bakı, 2016.
11. Əlizadə M.N., İsmayilova S.E., Hacizadə S.M. Microsoft Excel 2013, Dərs vəsaiti. /Bakı, “RS Poliqa” nəşriyyatı, 2014.
12. Əlizadə M.N., Musayev İ.K., Əliyev E.B. Müasir informasiya sistemlərinin idarə edilməsi. Dərslik. /Bakı, “MSV NƏŞR” nəşriyyatı, 2016.
13. Gündüz O., Əfəndiyev Q., Rüstəmov N. Kompüter. İnformasiya texnologiyasının əsasları. Dərs vəsaiti. /Bakı, Multimedia Mərkəzi, 2006.
14. Xəlilov M.S. İnformatika. Dərslik. /Bakı, “OYU” nəşriyyatı, 2009.
15. İsayev M., Mahmudbəyli L., Qurbanov F. İnformasiya sistemləri və verilənlər bazası. Dərslik. /Bakı, 2019.
16. İsmayılova E.N., Həsənova N.Ə. İnformasiya texnologiyaları və sistemləri. Dərs vəsaiti. /Bakı, “Mütərcim” nəşriyyatı, 2015.
17. Kərimov S.Q. İnformasiya sistemləri. Dərslik. /Bakı, “Elm” nəşriyyatı, 2012.
18. Kərimov S.Q., Həbibullayev S.B., İbrahimzadə T.İ. İnformatika. Dərslik./Bakı, “UniPrint” nəşriyyatı, 2010.

19. Qasimov V.Ə. İnformasiya axtarış üsulları və sistemləri. Dərslik. /Bakı, 2015
20. Qasimov V.Ə. İnformasiya təhlükəsizliyinin əsasları. Dərslik. /Bakı 2009.
21. Qurbanov A.İ., Məmmədov E.M., Hüseynova A.S. Kompüter texnikası və proqramlaşdırma. Dərs vəsaiti. /Bakı, “Təhsil” NPM nəşriyyatı, 2010.
22. Nəcəfov R.Ə. Kompüterlə üz-üzə. Dərs vəsaiti. Bakı, 2009.
23. Ramazanov M.K. İnformasiya sistemləri menecmenti. Dərslik./Bakı, 2017.
24. Süleymanov A., Abidov Ç., Bədəlov V., Həşimov R. İnternetə giriş (dərs vəsaiti). Bakı 2006.
25. Vəlizadə E., Əmirov Z. “Microsoft Office 2007 Paketi”./Bakı, “Şərq-Qərb” nəşriyyatı, 2012.
26. Zeynalov Z.H., Məmmədov M. İ. Windows bələdçi. Dərs vəsaiti. /Gəncə “ADAU” nəşriyyatı, 2017.
27. Андриашин Х.А. Информатика и математика для юристов. /Москва, 2003.
28. Баричев С.Г., Гончаров В.В., Серов Р.Е. Основы современной криптографии. /Москва. Горячая линия — Телеком, 2002.
29. Батурин Ю.М. Проблемы компьютерного права. /Москва, 1991.
30. Батурин Ю.М., Жодзишский А.М. Компьютерная преступность и компьютерная безопасность. /Москва. Юридическая литература, 1991.
31. Белов Е.Б., Лось В.П. и др. Основы информационной безопасности. Учебное пособие для вузов /Москва. Горячая линия – Телеком, 2006.
32. Варлатая С.К., Шаханова М.В. Аппаратно-программные средства и методы защиты информации. /Владивосток, 2007
33. Гайдамакин Н.А. Разграничение доступа к информации в компьютерных системах. /Екатеринбург: изд-во Урал. Ун-та, 2003.

34. Галатенко В.А. Основы информационной безопасности. /Москва, 2004
35. Зайцев А.П., Шелупанов А.А. Техническая защита информации. Учебник для вузов /Москва. Горячая линия-Телеком, 2009.
36. Касперский Е. Компьютерные вирусы: что это такое и как с ними бороться. /Москва. СК Пресс, 1998.
37. Минаев В.А., Полежаев А.П. Основы автоматизации управления в органах внутренних дел. /Москва, Академия МВД РФ. 1993.
38. Чубукова С.Г., Элькин В.Д. Основы правовой информатики (юридические и математические вопросы информатики): Учебное пособие. /Москва. Юридическая фирма “Контракт”, 2007.
39. Шаньгин В.Ф. Защита информации в компьютерных системах и сетях. /Москва. ДМК Пресс, 2012.
40. Щербаков А.Ю. Современная компьютерная безопасность. /Москва. Книжный мир. 2009

IV. Monoqrafiyalar və elmi məqalələr

1. Əliquliyev R.M., Mahmudov R.Ş. İnformasiya cəmiyyətinin formalaşmasının multidisiplinar elmi-nəzəri problemləri. AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun “İnformasiya Cəmiyyəti Problemləri” elmi-praktiki jurnalı. 2016, №2, 3-18 səh.
2. Əliquliyev R.M., İmamverdiyev Y.N., Yusifov F.F. Cəmiyyətin informasiya təhlükəsizliyinə dair bəzi konseptual baxışlar. AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun “İnformasiya cəmiyyəti Problemləri” elmi-praktiki jurnalı. 2011, №2(4), 3-9 səh.
3. Ələkbərov R, Zeynalova D., Paşayev İ. Elektron Sənəd Dövriyyəsi Sisteminin Yaradılması Məsələləri Proqram mühəndisliyinin aktual elmi-praktiki problemlərill I respublika konfransı, Bakı, 17.05.2017-ci il. 232-235 səh.
4. Niyazov X. İnformasiya azadlığı və informasiya təhlükəsizliyi: milli təhlükəsizlik kontekstində. İnformasiya təhlükəsizliyinin

- multidissiplinar problemləri üzrə II respublika elmi-praktiki konfransı, Bakı, 14.05.2015-ci il. 23-29 səh.
5. Qasımova R.T “Big Data” analitikası: Mövcud yanaşmalar, problemlər və həllər. AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun “İnformasiya texnologiyaları problemləri” elmi-praktiki jurnalı. Bakı, 2016, №1, 75-93 səh.
  6. Hacırahimova M. E-sənəd dövriyyəsi sistemlərinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin bəzi aspektləri. İnformasiya təhlükəsizliyinin multidissiplinar problemləri üzrə II respublika elmi-praktiki konfransı, 14.05.2015-ci il. 159-162 səh.
  7. Юзиханова Э.Г. Поиск и анализ причин преступности. Юридическая наука и правоохранительная практика №4 (42) 2017. 16-22 стр.
  8. Фёдоров П.А., Харламов В.С. Факторный анализ региональной преступности. Вестник Санкт-Петербургского Университета МВД России №3 (55) 2012. 103-109 стр.
  9. Вахрушев А. А. Прогнозирование уровня преступности на основе статистических данных. Магистерская диссертация. Санкт-Петербург. 2016.
  10. Пилюгина Т.В., Пичкуренок Е.А., Вендина А.А. Математические методы прогнозирования преступности. Юридические науки. 2015. www.aspectus.info
  11. Həsənov Ə. Azərbaycan Respublikasında informasiya fəaliyyəti və təhlükəsizliyi siyasəti// Geostrategiya jurnalı, № 01(19), 2014-ci il. 3-15 səh.
  12. Пахомов А. Разоблачение международных хакеров // Законность. 2007. № 7. 7-9 стр.
  13. Пеньков И.А. Кибертерроризм и борьба с ним // Власть. 2004. № 12.23-28 стр.
  14. Талимончик В.П. Компьютерные преступления и новые проблемы сотрудничества государств // Законодательство и экономика. 2005. № 5. 57-62 стр.

15. Рохлин, В., Кушниренко С. Проблемы уголовного преследования за киберпреступления: (детская порнография в Интернете) // Законность. 2007. № 3. 28-31 стр.
16. Казарин О.В. Безопасность программного обеспечения компьютерных систем. Монография. - М.: МГУЛ, 2003. 212 с.

V.İnternet resursları

1. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi// <http://stat.gov.az/>
2. Cinayətlərin vahid uçotunun aparılması qaydaları haqqında təlimat // http://e-qanun.az/files/framework/data/9/f_9920.htm
3. Giriş-çıxış və qeydiyyat” idarələrarası avtomatlaşdırılmış məlumat-axtarış sistemi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı // http://www.mfa.gov.az/files/file/24_24.pdf
4. İnformasiya sistemləri və texnologiyaları // Elektron resurs // referat.ilkaddimlar.com/d_refe_infor_1775.doc
5. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları // Elektron resurs // files.preslib.az/project/republic/az/azr3_5.pdf
6. İnformasiya texnologiyaları KİV-in insanların ictimai-siyasi və mədəni həyata təsirini əhəmiyyətli şəkildə artırır // http://www.ict.az/az/index.php?option=com_content&task=view&id=2541&Itemid=122
7. İnformasiya təhlükəsizliyi sahəsində fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı// <http://president.az/articles/6298>
8. Milli informasiya təhlükəsizliyi üzrə mükəmməl strategiya // <http://webcityhost.net/vergiler/upload/File/art-818.pdf>
9. Kompüter virusu yaratma <http://faydali.azeriblog.com/2009/04/05/virus-yaratma>
10. Böyük həcmli faylların kiçik hissələrə bölünməsi. <http://faydali.azeriblog.com/2008/11/22/boyuk-fayllarin-kichik-hiss-elere-bolunmesi>
11. Вирусная энциклопедия (Virus ensiklopediyası) <http://www.viruslist.com/ru/viruses/encyclopedia>

